DOI: 10.33402/ukr.2020-33-533-536

# СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ: ДО ЮВІЛЕЮ ПАВЛА ЮХИМОВИЧА ГРИЦЕНКА

Цьогоріч святкує 70-ліття Павло Юхимович Гриценко – український мовознавець, діалектолог, славіст, знаний далеко за межами України; доктор філологічних наук (1991), професор (1993), громадський діяч, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (2017).

Павло Гриценко народився 23 вересня 1950 р. у с. Матроска Ізмаїльського р-ну (тепер – Одеська обл.). 1973 р. закінчив Одеський державний університет ім. І. Мечникова, 1979 р. – аспірантуру Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР. Обіймав посади вченого секретаря Інституту мовознавства (1981–1987), завідувача сектору діалектології Інституту мовознавства (1987–1991), відтак – відділу діалектології Інституту української мови НАН України (1991–2008). Від 2008 р. Павло Юхимович очолює Інститут української мови НАН України.

Із-поміж основних наукових зацікавлень ученого – вивчення українських діалектів, взаємодії народних говорів і літературної мови, типологія та зв'язки слов'янських діалектів, теорія лінгвістичної географії, діалектної текстології, історія мовознавства.

*Професор П.Ю. Гриценко на Міжнародній науковій конференції «Діалектний часопростір. Світлої пам'яті Наталі Хобзей» (10–11 жовтня 2019 року, м. Львів)*

Учений досліджує діалектну лексику, застосовуючи новітні підходи й методи її аналізу, – системність та моделювання інваріантів структурної організації мікросистем і семантичної структури лексем, динаміку лексико-семантичних процесів (монографія «Моделювання системи діалектної лексики» (1984), статті: «Атракція як фактор розвитку лексико-семантичної системи говорів» (1982), «Генезис лексики українських західностепових говірок» (1982), «Тваринницька лексика українських західностепових говорів. Проблема структури тематичної групи» (1982), «Дослідження лексики українських говорів» (1984), «Семантика діалектного слова: реальність і опис» (1996), «Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти)» (2005), «Феномен диалектного явления: онтология и гносеология» (2015); та ін.). Зазначені праці неабияк вплинули на розвиток діалектної лексикології: запропонована методика дослідження знаходить продовження у студіях учнів і послідовників ученого, її активно використовують в українському та слов'янському мовознавстві.

Для розуміння сутності мовного континууму, особливостей його існування й закономірностей трансформації має неабияке значення монографія «Ареальне варіювання лексики» (1990), у якій уперше комплексно проаналізовано зміни лексики говірок на акцентному, фонемному, морфемному, граматичному та семантичному рівнях. Сформульовані висновки мають ширше застосування у вивченні явищ інших структурних рівнів.

Від початку 80-х років Павло Гриценко працює у складі Міжнародної робочої групи «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», а від 1989 р. є членом Міжнародної комісії цього атласу при Міжнародному комітеті славістів і головою української комісії.

Проблемам ареалогії мови, функціюванню мовних явищ у загальнослов'янському контексті присвячено чимало статей ученого («Лексико-семантична система в ареальному аспекті» (1983), «До питання про ареальний аспект дослідження лексико-семантичної системи» (1983), «Тенденции развития диалектной лексики как объект лингвогеографии» (1984), «Лексична система мови і картографування» (1987), «Континуация и лингвогеография» (1990), «Семантика і лінгвогеографія» (1990), «На подступах к объясняющей лингвогеографии» (1993), «Простір і час у лінгвістичній географії» (1994), «Із спостережень над слов'янськими ізолексами» (1998), «Об интепретации лингвистических карт» (2000), «Мікроконтинуум як предмет ареалогії» (2000), «З нових підходів до просторової парадигми мови» (2002), «Діалектна межа як ідеологема лінгвістичної географії» (2003), «Напрями розвитку лінгвістичного картографування в Україні» (2003), «Об интерпретации лингвистических карт» (2004), «Архаические диалектные зоны славянского континуума (по данным ОЛА)» (2008), «*Carpato-balkanica.* 2. Українсько-хорватські паралелі на картах ЗЛА» (2009), «Лінгвістичне картографування і проблеми словотворення» (2010), «Славянские изоглоссы: генезис, типы, эвристический потенциал» (2013)). Типологію слов'янських діалектних систем та відношення між ними репрезентовано у статтях: «К вопросу о соотносительных восточнославянских диалектных зонах» (1985), «З українсько-північноросійських лексичних паралелей» (1987), «Болгарські лексичні елементи в українських говірках» (1988), «К проблеме общеславянского контекста варьирования украинского диалектного языка» (1990), «Українська мова у загальнослов'янському контексті» (1993), «Нерегулярные фонетические изменения как параметр типологии славянских

диалектов» (1993), «Українсько-західнослов'янські паралелі і зв'язки: контактні і дистантні зони» (1995), «Українсько-інослов'янські ізоглоси: їх типи та евристичний потенціал» (2000), «O ukraińsko-polskim kontynuum językowym w świetle geografii lingwistycznej» (2004) та ін.).

Завдяки зусиллям Павла Гриценка опубліковано третій том «Атласу української мови» (2001) – першої в історії україністики та славістики фундаментальної лінгвокартографічної праці про українські діалекти.

Важливий напрям діяльності діалектологів – збирання, упорядкування й видання збірників діалектних текстів, які містять наративи діалектного мовлення. Реалізація такого задуму передбачала створення колекції фонозаписів одного часового зрізу, їх транскрибування за єдиними засадами. Ця проблема особливо гостро постає з огляду на фіксацію та збереження діалектів. Неабиякого значення це завдання набуває в умовах екологічної техногенної катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції (1986). Усвідомлюючи відповідальність діалектологів за збереження середньополіського діалекту, вчений разом із колегами з відділу діалектології Інституту української мови НАН України підготував й опублікував збірник діалектних текстів «Говірки Чорнобильської зони. Тексти» (1996), а також науковий опис («Говірки Чорнобильської зони. Системний опис» (1999), а також статті: «Die Sperrzone [зона відчуження]» (1996), «Говірки Чорнобильської зони сьогодні» (1996), «Диалекты в современной языковой ситуации Украины» (2018)).

Записування діалектного мовлення від переселенців Чорнобильської зони – носіїв архаїчних говірок і глибокої традиційної слов'янської культури, згодом – транскрибування цих магнітофонних фіксацій та публікування текстів виявилися каталізатором загальноукраїнського дослідницького руху, який охопив наукові діалектологічні центри України, привернувши увагу до діалектного тексту як важливого й достовірного джерела пізнання діалектних явищ, активізувавши видання збірників діалектних текстів, формування фоно- і текстотек. Чимало статей присвячено новому напряму – дослідженню діалектних текстів («Текст як простір вияву діалектних явищ» (2000), «Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії» (2003), «Тексты как источник исследования диалектов» (2006), «Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій» (2014), «Інформаційний простір діалектного тексту» (2015)).

Вагоме завдання української діалектології – створення словника українських діалектів, який об'єднає інформацію вже наявних регіональних словників і неопублікованих лексичних джерел. Теоретичні питання лексикографії реалізовано у статтях («Словарь Н. Герова как явление культуры» (1995), «Етнографічні словники у контексті сучасної культури» (1999), «Словники традиційної культури: між термінографією та етнографією» (2003); «"*Слово поза словником*": реєстр словника як проблема сучасної тлумачної лексикографії» (2011)). Діалектологи Інституту української мови під керівництвом Павла Юхимовича працюють над публікацією «Матеріалів до Словника українських говірок Закарпатської області» Миколи Грицака. Також з ініціативи професора Павла Гриценка триває створення картотеки Словника українських діалектів.

Ще однією сторінкою біографії ученого стало осмислення історії мовознавства, викладене в наукових розвідках: «На шляхах пошуків: українська діалектологія від К. Михальчука до сьогодні» (1994), «Українська діалектологія другої

половини XX століття: ідеї та результати» (2006) та ін. Ці праці – важливе доповнення історіографії мовознавчої науки.

Цікавою й пізнавальною водночас є «лінгвістика в іменах» діалектолога – нариси про визначних дослідників мови, здебільшого вчителів, наставників і колег Павла Юхимовича, серед яких: Степан Бевзенко, Микола Никончук (серія «Мовознавці України», яку започаткував Павло Гриценко), а також Юрій Шевельов, Олекса Горбач, Федот Жилко, Іван Матвіяс, Кароль Дейна, Януш Сятковський, Михайло Лесів, Микита Толстой, Ярослава Закревська, Лідія Коць-Григорчук, Наталя Хобзей та ін.

«Мова – це справа нашого достоїнства»… Ці слова Павла Гриценка змусили задуматися багатьох над сутністю української мови, а його статті («Мова як акумулятор культури і одна з форм її вираження» (1986), «Проблема критеріїв оцінки мовної ситуації в Україні в останні десятиліття XX століття» (2003)), численні публікації в періодиці – важливе джерело піднесення престижу української мови в суспільстві, адже, як слушно зауважує, українська мова – це потужний інструмент, який дає силу всьому українському народу.

Великого значення Павло Гриценко надає статусові української мови в Україні та за її межами, бере безпосередню участь у створенні законодавчої бази щодо повноформатного функціонування української мови як державної на всій території України в усіх галузях суспільної комунікації, захищає українську мову в Конституційному Суді та засобах масової інформації, неабияк вболіває за її статус і значення в Україні.

Діалектологічна школа професора Павла Гриценка, безперечно, існує. Вона об'єднує дослідників говорів із різних теренів України, де діють діалектологічні осередки: Київ, Старобільськ, Івано-Франківськ, Житомир, Ізмаїл, Умань, Суми, Кам'янець-Подільський, Черкаси, Луцьк, Ужгород, Чернівці, Глухів, Львів…

Чимало можна згадувати про наукові здобутки Павла Юхимовича – відданий науці діалектолог, славіст, автор понад 500 фундаментальних праць, які для діалектологів не просто є настільними книгами, а слугують зразком для наслідування. Результати, справді, вражають...

Однак передусім важливо усвідомити те, із якою унікальною Людиною маємо честь бути поряд, спілкуватися, дискутувати, радитися з Ним, учитися в Нього, захоплюватися Ним і бути вдячними…

Наукова спільнота Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України сердечно вітає Павла Юхимовича та бажає міцного здоров'я, творчої наснаги, наукових здобутків на многії літа!

***Тетяна Ястремська,***
*Інститут українознавства*
*ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів*